

ISSN: 1302-0003

Tokat Şairler ve Yazarlar Derneği

TOSAYAD

KÜMBET

Eğitim, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Nisan-Mayıs-Haziran 2011 Yılı 6 Sayı 20

Tokat-Elazığ-Ankara Kültür Buluşması
Erzurumlu Emrah-Cahit Külebi Kültür Şöleni

TOKAT BAŞÇİFTLİK İLÇESİNDE EFSANELER VE HALK HİKÂYELERİ

Ergün VEREN

1. GİRİŞ

Tokat-Başçiftlik ilçesi kuzeyden Ordu-Aybastı ilçesi, doğusundan Reşadiye ilçesi, güneyinden Niksar ilçesiyle çevrilmiştir.

Karadeniz sahilinden 85 km içeride, Canik Dağları'nın güney eteklerinde, haziranın batı kısmında yer alır. Bu havza doğuya gidildikçe genişler. Bu havza yörede İskefsür Ovası olarak adlandırılır. Yüzey şekilleri genelde yüksektir. Büyük Camii ve yanındaki çeşmenin rakımı 1426 m'dir. Keltepe ve Alaçal ile yaylasındaki Somun Tepesi'nin yüksekliği de 2000m kadardır.

Karasal iklim ile Karadeniz iklimimin karışımı hüküm sürer. Kış mevsimi çok kar yağışlı geçer. Aynı zamanda hava soğuktur. Kasım ortalarında başlayan kar yağışları nisan ayına kadar devam eder. Hatta bazı yıllar mayıs ayının ortalarında kar yağdığı da görülmüştür. Kar ortalama 5 ve 6 ay kadar yerde kalır. Havadaki nem miktarı yüksektir. İlkbahar ve Sonbahar mevsimleri hemen hiç yok gibidir. Kış mevsiminden hemen yaz mevsimine geçilir. Yaz mevsiminde sıcaklık pek yüksek değildir. Yaz mevsimi genelde serin geçer. İlkbahar yağışları mayıs ve haziran aylarında görülmektedir. Temmuz ve Ağustos aylarında yağış hiç görülmez. Sonbahar yağışları eylül ve ekim aylarında görülür. (Tokat Tanıtım Dergisi S:7) (Karakoç 2010)

Prof.Dr. Ali Rıza ATASOY, "Tokat Reşadiye İlçesi Halk Kitabı" isimli eserinde, "... İskefsir ve çevreleri yüksek ve kaşı uzundur, bundan dolayı [Akıl ermez Melet ile İskefsirin işine, üç ay yazı var onu da kat kışına] derler. Hasat başka yerlerde

haziranda başlar. Buralarda ise haziran ayında arpa ekerler," sözleriyle bölgenin iklimini ve bununla ilgili halk söylencesini dile getirmektedir. Melet, bu günkü Mesudiye ilçesinin eski adıdır.

2. EFSANELER

Halk edebiyatı ürünlerinden olan efsaneler, geçmişle günümüz arasında kültürel aktarımı sağlayan, insanın ve onun oluşturduğu kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan alanlardan biridir. Gerçek ve hayali varlıklara, yer ve olaylara olağanüstü özellikler atfederek oluşturulan, anlatılanların gerçek olduğuna ilişkin inançla birlikte kişinin bireysel-toplumsal yaşamını yönlendiren edebiyat türlerinden biridir.

Efsaneler konularına göre, Tarihi yer, kişi ve olaylarla ilgili efsaneler; Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler; Hayvanlarla ilgili efsaneler; Dinsel konularla ilgili efsaneler; Bitki ve ağaçlarla ilgili efsaneler; Doğal çevre ve olaylarla ilgili efsaneler olarak sınıflandırılmaktadır.

Başçiftlik ilçesinde, çocuklu bir kadının yayla yolunda tipiye yakalanıp taş haline dönüşmesi, bir kadın çobanın tipiye yakalanıp taş haline dönüşmesi ve Genç Osman efsaneleri nesilden nesile aktararak bu günlere ulaşmıştır. Konularına göre sınıflandırıldığında, "Analı Kızlı Kaya Efsanesi" ve "Kadın Çoban Efsanesi"; doğal çevre ve olaylarla ilgili efsane, "Genç Osman Efsanesi" ise tarihi yer, kişi ve olaylarla ilgili efsane olarak sınıflandırılır.

A. ANALIKIZLI KAYA EFSANESİ

Başçiftlik'in kuzeyinde Canik Dağlarının yüksek düzlüklerindeki bozkırlar Başçiftlik, Niksar ve Erbaa'nın bazı köylüleri tarafından yaylak olarak kullanılmaktadır. Mayısın ortalarında yaylaya göçülür. Ağustosta hasat zamanına kadar burada kalınır.

"Yaylaya göç günleri... Genç bir kadın yayla yolunu tutmuştur. Sırtındaki beşikte bebeği, yanında küçük kızı ile yola çıkan genç anne yolunu şaşırarak dumanda, çisede kaybolur. Yolu yayla tarafıdır. Ama nerede olduğunu kendisi de bilmez. Kadın çaresiz, çocuklar perişan, tabiat şartları ise insafsızdır. Karanlık çöker. Kuş sesleri kurt seslerine karışır. Çaresiz anne Allah'a yakarır. "Yarabbi kimsemiz, sahibimiz sensin. Bizi bu çaresizlikten kurtar. Bizi ya taş eyle, ya da kuş eyle." der ve orada çocuklarıyla taş haline gelir."

Bugün definciler tarafından sağı solu kırılan kayalar hala ayakta olup genç kadın ve çocuklarının kaderine sanki meydan okumaktadır. (Şen 2010) (Kaynak Kişiler)

Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi (Thbmer) tarafından Mayıs 2006 yılında Türkiye genelinde yapılan ve 2007 yılında "Türkiye'de 2006 Yılında YAŞAYAN TAŞ KESİLME EFSANELERİ Mekânlar ve Anlatılar" adıyla yayımlanan çalışmada ise bu efsane farklı biçimde anlatılmaktadır. Buna göre;

(Analı Kızlı Kaya, Tokat ilinin bir ilçesi olan ve Canik Dağları'nın güney eteklerinde yer alan, 1500 m. yüksekliğindeki Başçiftlik'in, "Yeni Yayla" adındaki yaylasında bulunmaktadır. Kayanın tamamı, üç ana kaya ve birçok kayacıktan meydana gelmektedir.

. Halk arasındaki efsaneye göre bu üç büyük kaya anne, baba ve kızı temsil etmektedir. Küçük kayalar ise, onların otlatmaya çıkarttığı koyun sürüsüdür. Kız olduğuna inanılan yanında, yatık şekilde duran bir kaya daha vardır ki, bunun da bu sürünün çobanı ya da ailenin yardımcısı olduğunu söyleyenler vardır; ama kesin bir şey bilinmemektedir. Genelde bu yatık kaya hakkında ortak görüş, onun da sürüdeki hayvanlardan biri olduğu yönündedir. (Resim. 1) Yöre halkının bu kayalarla ilgili anlattığı efsane şöyledir:

Resim. 1 Analı Kızlı Kaya Efsanesi: Taş kesilen baba, anne ve kızları.

Yörede "geçginci" olarak adlandırılan ve Nisan-Mayıs aylarında sürüleri ile birlikte yaylalara çıkan kişiler vardır. Analı Kızlı kayanın kahramanları da, sürüsünü yanlarına alıp yaylaya çıkmış; baba, anne ve kızdan oluşan geçginci bir ailedir. Bu geçginci aile, Yeni Yayla mevkiinde bir tufana yakalanır. Kurtulma şanslarının olmadığını fark eden aile, hep bir ağızdan "Allahım, bizi ya taş et, ya da kuş et!" diye bağırırlar. Bunun üzerine ilk dilekleri "taş et" olduğu için aile, koyun sürüsü ile beraber taş kesilir. (Resim. 2) (OĞUZ-ERSOY, 2007)

Resim. 2: Analı Kızlı Kaya Efsanesi: Taş kesilen baba, anne ve kızın yandan görünüşü.

B. KADIN ÇOBAN EFSANESİ

Yine Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi tarafından tespit edilen bir başka efsanede "Kadın Çoban Efsanesi" dir.

"Tokat'ın Niksar ilçesine bağlı Başçiftlik köyünde gri renkte taşlar bulunmaktadır. (Resim. 3) Bu taşların oluşumuyla ilgili yöre halkı, iki rivayete dayalı bir efsane anlatmaktadır: İlkinde kaybolan ineğini arayan kadın çoban, şiddetli bir doluya tutulur. "Allahım beni ya taş et, ya da kuş et!" diye dua eder. Bunun üzerine taş kesilir.

İkinci ve daha yaygın olan rivayet ise şöyledir: Başçiftlik bölgesinde çobanlık yapan yaşlı bir kadın vardır. Bir gün yine hayvanlarını otlatmak için en uygun yer olan yaylaya çıkan kadın, ineklerinden birini kaybeder. Kaybolan hayvanı aramaya koyulan kadın, bir türlü onu bulamaz ve hava da kararır.

Bunun üzerine eve gitmeye korkar ve "Allahım, beni ya taş et, ya da kuş et!" diye yalvarır. İlk isteği taş kesilmek olduğu için taş kesilir."

(OĞUZ-ERSOY, 2007)

C. GENÇ OSMAN EFSANESİ

Ünlü tarihçilerimizden Enver Behnan Şapolyo'nun 1960 yılında Hayat Mecmuasında yayınlanan araştırmasında Bağdat Fatihî Genç Osman'ın Niksar'ın Başçiftlik Köyünde doğup, büyüdüğünü, öksüz olduğunu yazmaktadır.

4. Murat Han'ın Harp Divanı'nı toplar. Bağdat seferine gönüllü askerlerinde katılmasını emreder. Ve şöyle buyurur: "Ayrıca ulaklar salın her yere, gönüllü olanlar bıyık burmalı, öyle ki, üstünde tarak durmalı" Orduya gönüllü asker toplamak için Başçiftlik'e gelen ulaklar, güreşen gençleri gördüklerinde, Sultanın fermanını okurlar. Gençlerden henüz bıyığı bile terlememiş, civan mert 18 yaşında bir delikanlı olan Genç Osman da orduya yazılmak istediğini söyler. "Sen daha çocuksun, henüz bıyığın bile çıkmamış!" denildiğinde; cebindeki kemik tarağını dudaklarına saplar. Dudağının üzerinden kanlar fışkırır. Bunun üzerine Sultanın adamlarının Genç Osman'ı orduya yazarlar. Genç Osman'ın Bağdat'ın fethinde çok büyük kahramanlıklar gösterir. Onlarca ok isabet ettiği halde elindeki sancağı yere düşürmez. Bağdat Kalesine sancağı diker. Başçiftlikli akıncılar Genç Osman'ın annesine Osman'ın şahadetini ve gösterdiği kahramanlıkları anlattıklarında; Annesi "Ben onu hiçbir zaman abdestsiz emzirmedim." der.

Genç Osman ile ilgili bu destan 17. yüzyıl âşıklarından Kayıkçı Kul Mustafa tarafından bestelenerek günümüze kadar söylenegelmiş manzum bir eserdir. (Kaynak Kişiler) (M.E. Md. lüğü Verileri 2010)

"İptidâ Bağdat'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman
Vuruldu sancaktar kaptı sancağı
İletti bedene dikti Genç Osman
Sultan Murat eydür gelsin göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Kılıcından al kan saçı Genç Osman"

3. HALK HİKÂYELERİ

Hikâye türünün en eski örnekleri olan ve destandan modern hikâyeye geçişi sağlayan anonim eserlerdir. Türk edebiyatı verimleri içinde 16. asırdan itibaren görülmeye başlanan, genellikle âşıklar tarafından nazım-nesir karışık bir ifade tarzı ile dinleyicilere karşı anlatılarak nesilden nesile intikal eden, yer yer masal ve destan özellikleri gösteren hikâyelerdir. (Türkçe 2010)

Bu tanıma uymamakla birlikte, ilçede yaşanmış ve unutulmamış iki olay anlatılmaktadır. Yaşanan bu olaylara tanık olan ve bilenlerinden hala hayatta olanlar bulunmaktadır.

A. KUDUZ VAKASI

Başçiftlikli baharın ektiği patatesi güzün söker. Bir

kısmını tohumluk ayırır. Bir kısmını kışlık yiyeceği için bekletir. Eğer geriye kalmışsa onu da toprağa kuyular. Bahara doğru onu çıkartıp satacak ve ailenin ihtiyaçlarını o parayla karşılamaya çalışacaktır.

"Yıl 1957, aylardan Şubat'tır. Henüz kış Başçiftlik'i terk etmemiştir. Niksar Ovası'nda da baharın ayazında patates çuvalları atlara yüklenmiş, yola çıkmıştır. Erken çıkan daha Atyolu'nun başına varmadan Cafartanı ormanından inen bir kurt yolculara saldırmış, insan, at önüne ne geldiyse ısırılmıştır. Tam 13 kişi, bir o kadar da at kurdun saldırısına uğramıştır. Yolculardan bazıları geri dönerek olayı köy halkına haber vermiştir. Yaralananlar atlarla Niksar'a yetiştirilmiştir.

O zamanlar kuduz aşısı her yerde bulunmadı için hastalar Tokat'a gönderilmiştir. Burada hastaneye yatırılarak aşılarına başlanılmıştır. Hastaların iyi olmaları beklenirken önce Ali ÇAKIRTAŞ (İda'nın oğlu), sonra Şamil oğlu Halil Gökçe ölmüştür. Doktorlar tarafından, Nuri KAYMAK (Şevki Memed'in oğlu) hastalanınca iğne ile etkisiz hale getirilerek ölmesinin beklenmesine karar verilmiştir. Bu arada hastalardan biri olan Süleyman GÜLER'in babası Abdullah GÜLER (Kara Apul) zorla hastaneye girer. Doktorları tehditle sağ kalan hastaların Ankara'ya naklini sağlar. Ankara'ya gönderilen hastalar iyileşerek sağ salim dönmüşlerdir. Olan olmuş, ölenler ölmüş; kalan sağlar bizimdir misali herkes yaşantısına devam etmiştir.

Tokat'taki aşıların bayat olması fidan gibi üç gencin hayatının sonunu getirmiştir. O günkü kuduz kurt gençlerin bazılarını kafalarından yaramıştır. Daha yeni askerden gelmiş, 20 günlük evli Ali ÇAKIRTAŞ, 18 yaşındaki Halil GÖKÇE ve 18 yaşındaki Nuri KAYMAK'IN azraili kuduz kurt olmuştur." O günden sonra bu olay halk arasında hep anlatıla gelmiştir. (Kaynak Kişiler) (Şen 2010)

B. CORUK MISTIK KIŞI

"Tarih 14 Nisan 1937...

Coruk Mistik lakabıyla anılan Mustafa KAYA (Şevketlerin babası) atına patates çuvalları yükler yanına eşini de alır. Niksar pazarına sabahın ilk ışıkları ile gider. Hemen ilk gelen müşteriye patatesi satar. Çünkü çarşıda yapılacak pek çok işi ve gidilecek uzun bir yolu vardır. Gaz, tuz, çay, şeker gibi ailenin ihtiyaçlarını alır. Ayrıca yanındaki eşine de bir entarilik alır. Yolda yemek için ekmecek biraz da katık olarak helva alarak atını hazırlayıp yola çıkar.

Hava güzeldir. Karısıyla bazen şakalaşarak bazen de atışarak yola devam ederler. Her şey yolundadır. Niksar'daki yakıcı nisan güneşi yükseldikçe etkisini azaltır. "Hanyeri, Hasan Köyü, Devebağirtan, Kocamaşat, Karyürüyen derken yol iyice kısalmıştır." Başçiftlik ha şurada...

En fazla bir saatlik yol kaldı." diye düşünerek Yoğsulıçmezden birer yudum su içerler. Belbaşı Geçidine tırmanmaya başlarlar. Beli döner dönmez bir fırtına, bir tipi gözleri kör, dizleri dermansız kalar. Atıyoluna yukarı çıkarken önce atın sırtındaki eşyaları bırakarak atın kuyruğuna yapışırlar. Atın gücü kesildiği için onu da bırakırlar. Çalın burnunu karı koca birbirlerine destek olarak dönerler. Lakin tipi insafsız ve acımasızdır. Aman vermez yolculara.

Takatları kesilir, bir adım daha atamaz olurlar. Çaldibinde Hacı Kazımlara ait olan tarlanın içindeki kocaman armut ağacının dibine sığınır. (Ağaç, 10-12 yıl önce kesilmiştir.) Birbirlerine sarılarak ısınmaya çalışırlar. Tipi amansız, acımasızdır. Rüzgârla savrulmuş kar taneleri kudurmuş köpek gibi yolcuların üzerine saldırmaktadır. Hâlbuki köye yaklaşmışlardır. Evlerle aralarında 200-250 m mesafe ancak vardır. Bağrılar belki de duyulacaktır. En azından köpekler duyacaktır. Azrail etraflarında dönmektedir.

Ömürleri orada nihayet bulur. Karı-koca oracıkta çaresizlik içerisinde ölürler. Ertesi gün köylüler ölümleri birbirine sarılmış olarak karlar altında bulurlar. O gün sayılı fırtınadır. Halk o tarihten sonra bu fırtınaya Coruk Mıstık Kışı demiştir." (Kaynak Kişiler) (Şen, 2010)

4. SONUÇ

Başçiftlik'te anlatılan gelen efsanelerden **Analıkızlı kaya efsanesi** ve **kadın çoban efsanesi** "doğal çevre ve olaylarla ilgili efsane", **Genç Osman efsanesi** ise "tarihi yer, kişi ve olaylarla ilgili efsaneler" sınıfına girmektedir. Analıkızlı kaya efsanesi ve kadın çoban efsanesi, kış şartlarının çetin ve uzun oluşunun efsaneleştirilmiş bir anlatımıdır. Bu tür efsaneler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde anlatılmaktadır. "Ordu iline bağlı Ulubey ilçesi Yol başı Köyü ile Durak Köyü'nü ayıran ırmağın kenarında Tekir kaya veya Kazan kaya ismiyle bilinen mevkide ters çevrilmiş kazana benzeyen büyük bir kaya bulunmaktadır. Bu kayanın taş kesilen bir kadın olduğuna inanılmaktadır" (Veren 2009 S: 148149)

Genç Osman efsanesi günümüzde tüm Anadolu'ya mal olmuş, birçok yerleşim yeri tarafından sahiplenilmiştir. Başçiftlik ilçesinin bir mahallesine bu ismin verilmesi ise sahiplenmenin sembolleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Kuduz vakası ve **Coruk Mıstık kışı** adıyla bilinen anlatımlar, halk hikâyesi olarak değil de anı olarak sınıflandırılacak türden anlatımlardır.

Kuduz vakasında, vatandaşın doktorları tehdit ederek hastaları Ankara'ya sevk edilmelerini sağlamaları; zor duruma düşüldüğünde yöre insanının neleri göze alabileceğinin ve insan hayatına verdiği değer göstergesidir. Halk kaderi teslimiyet olarak değil tam tersine tevekkül olarak görmektedir.

Coruk Mıstık kışı anlatımı ise, ilçenin coğrafi ve

mevsim şartlarının ne kadar çetin ve ağır olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Canlı Aktif Kaynaklar (1995-1996 yılları arasında)

Ahmet AYMAK "İlçe Milli Eğitim Müdürü" Başçiftlik, 1959 doğumlu, Üniversite mezunu, Ahmet OĞUZ "Yazı İşleri Müdürü" Başçiftlik, 1956 doğumlu, Üniversite mezunu, Mehmet ÇAKIRTAŞ "Öğretmen" Başçiftlik, 1950 doğumlu, Yüksekokul mezunu, Mustafa KILINÇ "PTT Memuru" Başçiftlik, 1970 doğumlu, Lise mezunu, Recep AYDIN "Öğretmen" Başçiftlik, 1953 doğumlu, Yüksekokul mezunu, Selahattin AYMAK "İlçe Özel İdare Müdürü" Başçiftlik, 1934 doğumlu, Lise mezunu, Yüksel BAYRAM "Belediye Başkanı" Başçiftlik, 1959 doğumlu, Yüksekokul mezunu.

Elektronik kaynaklar (e-kaynak)

1. İlçe M.E.Md.lüğü Verileri, 2010: Başçiftlik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün Resmi İnternet Sitesi, <http://basçiftlik.meb.gov.tr/ilcemiz.html> (09.01.2010)
2. ŞEN (Ahmet) 2010, <http://www.basciftlik.info/haberdetay.asp?ID=138> (12.01.2010)
3. TÜRKÇE 2010, Türk Dili ve Edebiyatı Kaynak Sitesi, <http://www.turkceciler.com/halk-hikayeler.html> (18.01.2010)
4. KARAKOÇ (M.Fatih) 2010, <http://www.basciftlik.com/> (08.01.2010)

Yazılı Kaynaklar

5. ATASOY, (Ali Rıza) 1950, "Tokat Reşadiye İlçesi Halk Kitabı" Milli Mecmua Basımevi, İstanbul
6. TOKAT TANITIM DERGİSİ (Bu derginin 678 ve 9 ncu sayfaların fotokopisi elde edilebilmiş olup, bunlardan da yayın yeri ve tarihi tespit edilememiştir.)
7. TÜFEKÇİ (Nida) 1981, "Folklor", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 3. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, S:776786
8. VEREN (Ergün) 2009, "Yazılı Kaynaklarda Anadolu'da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi", Türkerler Kitap Kır. Dağ. Paz. S. Ltd. Ş, Ankara
9. OĞUZ M. Öcal Prof.Dr., ERSOY Petek Arş.Gör. (2007), "Türkiye'de 2006 Yılında YAŞAYAN TAŞ KESİLME EFSANELERİ Mekânlar ve Anlatılar" Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi (Thbmer) Yayınları: 11. Ankara. 2007. S:69,84